

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Кафедра публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Директор ННІ неперервної освіти і туризму
д.ю.н., професор Іван Гриценко
“5” червня 2023 р.

“СХВАЛЕНО”

на засіданні кафедри публічного управління,
менеджменту інноваційної діяльності
та дорадництва
Протокол № 15 від “5” червня 2023 р.
В.о. завідувача кафедри:
д.держ.упр., доцент Сергій Приліпко

“РОЗГЛЯНУТО”

Гарант ОП “Публічне управління та адміністрування”
д.держ.упр., доцент Сергій Приліпко

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

« МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ »

Галузь знань: 28 “Публічне управління та адміністрування”

Спеціальність 281 “Публічне управління та адміністрування”

Освітньо-професійна програма: “Публічне управління та адміністрування”

Освітній ступінь: бакалавр

Розробник: ст. викладач кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва, к.н.д.у. Сизон Володимир Григорович

Київ – 2023

**1. Опис навчальної дисципліни
“Місцеве самоврядування”**

Галузь, спеціальність, ОПП, освітній ступінь	
Галузь знань	28 “Публічне управління та адміністрування”
Спеціальність	281 “Публічне управління та адміністрування”
Освітньо-професійна програма	“Публічне управління та адміністрування”
Освітній ступінь	бакалавр
Характеристика навчальної дисципліни	
Вид	Обов’язкова
Загальна кількість годин	150
Кількість кредитів ECTS	5
Кількість змістових модулів	2
Курсовий проект (робота)	–
Форма контролю	Екзамен
Показники навчальної дисципліни для заочної форм навчання	
	денна форма навчання
Рік підготовки	3
Семестр	6
Лекційні заняття	30 год.
Практичні заняття	30 год.
Самостійна робота	90 год.
Індивідуальні завдання	-
Кількість тижневих аудиторних годин	4 год.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення дисципліни «Місьцеве самоврядування» є набуття здобувачами вищої освіти освітнього рівня бакалавра знань про сутність, становлення та розвиток механізмів функціонування, сучасні підходи та проблематику організації та здійснення місцевого самоврядування, як системного суспільного явища, із залученням вітчизняного та зарубіжного досвіду, з метою формування ефективного кадрового потенціалу на регіональному та місцевому рівнях.

Завдання полягає у формуванні у здобувачів теоретичних знань, практичних умінь та навичок щодо організації діяльності органів місцевого самоврядування на базовому та регіональному рівнях розвитку місцевого самоврядування в умовах децентралізації, співпраці громадянського суспільства з органами місцевої влади.

Програмні результати навчання

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати:

- сутність місцевого самоврядування;
- історію та традиції місцевого самоврядування в Україні;
- Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні;
- зміст міжнародних стандартів місцевого самоврядування;
- систему органів публічної влади в Україні;
- місце місцевого самоврядування в системі органів публічної влади;
- закони і принципи управління;
- принципи, функції місцевого самоврядування;
- основні аспекти формування соціальної інфраструктури територіальної громади;
- фінансово-економічну базу місцевого самоврядування;
- бюджетну та інвестиційну діяльність територіальної громади;
- управління земельними ресурсами на місцевому та регіональному рівнях;
- професійні якості та компетентності посадових осіб місцевого самоврядування;
- технології комунікації органів місцевого самоврядування;
- захист прав місцевого самоврядування;
- шляхи участі громадськості в місцевому самоврядуванні та ін.

вміти:

- застосовувати законодавчі та нормативно-правові акти у сфері місцевого самоврядування для забезпечення своїх прав та інших громадян;
- використовувати потенційні можливості освітнього процесу в університеті, реалізовувати свої права та обов'язки;

- брати участь у наукових заходах, що впливають на формування громадянської позиції, у громадських заходах з метою формування громадянської активності та в цілому громадянської культури;
- готувати доповіді, виступати на науково-практичних конференціях з проблеми;
- використовувати джерельну базу для визначення понятійно-категоріального апарату;
- здійснювати пошук інформації про теорію і практику реформи децентралізації, про досвід життєдіяльності територіальних громад в Україні та за кордоном в умовах децентралізації;
- працювати в команді над пошуком управлінських рішень з питань місцевого самоврядування та регіонального управління;
- взаємодіяти із стейкхолдерами соціальної інфраструктури
- ефективно комунікувати із ЗМІ та в соціальних медіа;
- підготувати інтерв'ю та відповідати на складі запитання;
- організувати прес-конференцію, написати та розповсюдити прес-реліз та ін.

Набуття компетентностей:

загальні компетентності (ЗК):

- ЗК1. Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.
- ЗК2. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
- ЗК5. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
- ЗК6. Здатність працювати в команді.
- ЗК8. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
- ЗК9. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
- ЗК10. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
- ЗК13. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів діяльності).

спеціальні (фахові) компетентності (ФК):

- ФК7. Здатність розробляти тактичні та оперативні плани управлінської діяльності.
- ФК8. Здатність готувати проекти управлінських рішень та їх впроваджувати.
- ФК9. Здатність впроваджувати інноваційні технології.
- ФК11. Здатність у складі робочої групи проводити прикладні дослідження в сфері публічного управління та адміністрування.

3. Програма та структура навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Сутність, історія розвитку та правові засади місцевого самоврядування в Україні

Тема 1. Місцеве самоврядування: сутність, основні поняття. Історія розвитку в Україні (від Руси-України до радянського періоду включно)

Місцеве самоврядування: сутність, основні поняття. Становлення самоврядування на Русі, в Галицько-Волинській державі (IX-XIV ст.), у Литовській та Польсько-Литовській державах (XIV-XVII ст.). Становлення самоврядування на українських землях у козацько-гетьманську добу (XVI-XVIII ст.). Система органів місцевого самоврядування на українських землях у складі Російської та Австро-Угорської імперій (кінець XVIII- початок XX ст.) Місцева влада на українських землях у добу визвольних змагань (1917-1921рр.) .Самоврядування на українських землях в радянський час.(1921-1991 рр.)

Питання для самопідготовки за темою 1

- 1.Визначте поняття «Місцеве самоврядування».
- 2.Назвіть особливості місцевого самоврядування в давньоруський період української історії(IX-XIV ст.).
- 3.Які форми народовладдя існували на українських землях в Литовсько-Польську добу(XIV-XVII ст.)?
- 4.Яка особливість адміністративно-територіального поділу українських земель в козацьку добу та в часи Гетьманщини?
- 5.Якою була система органів самоврядування на українських землях у складі Російської та Австро-Угорської імперій ?
- 6.У чому полягають особливості місцевого самоврядування в добу визвольних змагань на території України(1917-1922рр.)?
- 7.Форми самоврядування на Західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1914-1941рр.)
- 8.Самоврядування на українських землях в роки нацистської окупації (1941-1944 рр.)
- 9.Яким був територіально-адміністративний устрій Радянської України(1921-1991 рр.).
- 10.Якою була структура місцевої влади в УРСР(1921-1991рр.)?

Тема 2. Сучасна система органів місцевого самоврядування як фактор демократизації суспільного життя

Роль та місце місцевого самоврядування в системі органів публічної влади в Україні. Відмінність органів місцевого самоврядування від державної влади. Повноваження органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Правова автономія органів місцевого самоврядування. Організаційна самостійність органів місцевого самоврядування. Фінансова автономія органів місцевого самоврядування. Відсутність вертикалі та адміністративної підпорядкованості органів місцевого самоврядування. Адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування. Взаємодія органів місцевого самоврядування різних рівнів. Взаємодія органів місцевого самоврядування одного рівня.

Питання для самопідготовки за темою 2

1. У чому полягає роль і місце органів місцевого самоврядування в системі публічної влади в Україні?
2. Які відмінності органів місцевого самоврядування від державної влади?
3. Які повноваження мають органи місцевого самоврядування та їхні посадові особи?
4. Що означає «Правова автономія органів місцевого самоврядування»?
5. Як пояснити термін «Організаційна самостійність органів місцевого самоврядування»?
6. На чому будується фінансова автономія органів місцевого самоврядування?
7. У чому принципова відмінність між органами місцевого самоврядування та органами державної влади?
8. Які особливості адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування?
9. Які форми взаємодії органів місцевого самоврядування різних рівнів?
10. Як взаємодіють органи місцевої влади по горизонталі?

Тема 3. Конституційно правові основи місцевого самоврядування

Роль та місце місцевого самоврядування в системі публічної влади в Україні: органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, органи самоорганізації громади. Загальні засади місцевого самоврядування в Конституції України. Конституційна основа адміністративно-територіального устрою та територіальна основа місцевого самоврядування в Україні. Протиріччя та конфліктні лінії в органах місцевого самоврядування та між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади. Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про органи місцевого самоврядування в Україні», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про органи самоорганізації населення» та ін.

Питання для самопідготовки за темою 3

1. У чому головна роль органів місцевого самоврядування в системі публічної

влади в Україні?

2. Які органи місцевого самоврядування ви можете назвати?

3. Яка роль місцевих державних адміністрацій в системі публічної влади в Україні?

4. Які ви знаєте органи самоорганізації населення?

5. Назвіть статті Конституції України, що формують адміністративно-територіальний устрій та основу органів місцевого самоврядування в Україні.

6. Які лінії конфлікту та протиріччя в органах місцевого самоврядування ви знаєте?

7. Які протиріччя виникають між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади?

8. Які основні положення Закону України «Про органи місцевого самоврядування в Україні»?

9. Які основні права та обов'язки депутатів місцевих рад?

10. Чи потрібні та ефективні органи самоорганізації населення?

Тема 4. Територіальна громада як первинний об'єкт місцевого самоврядування

Обґрунтування теорії вільної громади. Теорія природних прав громади. Чотири гілки влади згідно теорії. Конституція України ст.6,ст.14. Територіальна громада: управління майном комунальної власності; затвердження програм соціально-економічного розвитку та контроль за виконанням; затвердження бюджету, контроль за виконанням; встановлення місцевих податків та зборів; проведення місцевих референдумів та імплементація їхніх результатів; утворення, реорганізація та ліквідація комунальних установ, організацій, підприємств, контроль за їхньою діяльністю, імплементація місцевого значення. Три аспекти територіальної громади(за В.І. Кравченком): базова адміністративно-територіальна одиниця, форма організації місцевої влади, суб'єкт цивільно-правових відносин, господарський об'єкт

Питання для самопідготовки за темою 4

1. Що є первинним об'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій та повноважень?

2. Які повноваження територіальної громади щодо об'єднання з іншими громадами та вихід із об'єднаних територіальних громад?

3. Які нормативні акти дають підстави вважати, що суб'єктом і основним носієм повноважень і функцій у системі місцевого самоврядування є територіальна громада?

4. Хто був творцем теорії вільної громади?

5. Які чотири гілки влади визначили теоретики вільної громади?

6. Як територіальна громада впливає загалом на прогрес і розвиток держави?

7. Які галузі суспільного життя теоретики вільної громади виключали з діяльності місцевого рівня та доручали державі?
8. Які негативні аспекти в «суверенітеті» територіальних громад вбачали теоретики місцевого самоврядування?
9. Що є головною ознакою належності громади до територіальних громад?
10. Що є важливою інтегральною ознакою територіальних громад?

Тема 5. Організація територіального громадського врядування

Вплив громадян на вирішення місцевих питань. Форми громадянської участі в місцевих справах: місцева ініціатива, громадські слухання, загальні збори за місцем проживання, конференція, органи самоорганізації населення, консультації з громадськістю, звернення та запити на інформацію, електронна петиція. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) як форма самоорганізації населення з обслуговування багатоквартирного житла. Громадські формування як форма участі в охороні громадського порядку та державного кордону. Види самоорганізації населення як запорука ефективної та результативної діяльності територіальної громади. Органи самоорганізації населення за місцем проживання.

Питання для самопідготовки за темою 5

1. Як громадянам забезпечити своє право на участь в житті та управлінні територіальною громадою?
2. Що таке місцева ініціатива?
3. Як організувати та провести громадські слухання?
4. Як провести загальні збори(конференцію) з актуальних питань життя громади?
5. Як стати учасником консультації з громадськістю?
6. Що таке звернення, як його скласти, подати та що очікувати в результаті?
7. З якою метою та як подати запит на публічну інформацію та на який очікувати результат?
8. Як організувати електронну петицію та імплементувати в разі позитивного її результату?
9. Що дає громадянам ОСББ та на які результати очікувати в разі створення?
10. З якою метою створюються громадські формування(ГФ) та органи самоорганізації населення?

Тема 6. Європейська Хартія МС-ключовий орієнтир на шляху децентралізації та реформування місцевого самоврядування

Прийняття Хартії, ратифікація та набрання чинності в нашій державі. Структура Хартії. Конституційна та правова основа місцевого самоврядування. Концепція місцевого самоврядування. Сфера компетенцій місцевого

самоврядування. Охорона територіальних меж громади. Органи місцевого самоврядування. Адміністративні структури та ресурси для виконання органами місцевого самоврядування своїх завдань. Умови, за яких виконуються повноваження на місцевому рівні. Адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування. Права органів місцевого самоврядування на свободу асоціації. Правовий захист місцевого самоврядування. Правові основи зобов'язань органів, до яких застосовується Хартія, надання інформації. Підписання, ратифікація, набрання чинності, територіальне застосування, денонсація та повідомлення.

Питання для самопідготовки за темою 6

1. Яка хронологія прийняття Хартії місцевого самоврядування в Європі та в Україні?
2. Яка мета та підстави створення Хартії місцевого самоврядування?
3. Якою є концепція Хартії місцевого самоврядування?
4. Що є сферою компетенцій Хартії місцевого самоврядування?
5. Як забезпечується фаховий рівень та права персоналу органів місцевого самоврядування?
6. Яка мета адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування?
7. Які повноваження органів місцевого самоврядування в частині розпорядження фінансовими ресурсами?
8. Що таке право на свободу асоціації та правовий захист органів місцевого самоврядування?
9. Які зобов'язання беруть на себе сторони учасники підписання Хартії?
10. Які організаційно-правові аспекти містить III-я частина Хартії місцевого самоврядування?

Тема 7. Світовий досвід децентралізації та розвитку місцевого самоврядування

Місцеве самоврядування як форма децентралізації влади та гарантія демократичного політичного розвитку. Зарубіжний досвід місцевого самоврядування адміністративно-територіального устрою як основа місцевого самоврядування держав Європи, загальний огляд. Адміністративно-територіальний устрій Франції, Німеччини, Польщі, Італії. Європейський досвід формування територіальної основи місцевого самоврядування. Проблеми становлення й реформування адміністративно-територіального устрою України. Швейцарія як приклад багатопланової та ефективної децентралізації. Посттоталітарні держави Європи на шляху адміністративно-територіальних реформ та децентралізації.

Питання для самопідготовки за темою 7

1. Чому децентралізація є гарантією демократизації політичного режиму?
2. Чому адміністративно-територіальний устрій держав Європи є основою їхнього місцевого самоврядування?
3. Які особливості адміністративно-територіального устрою Франції?
4. Які особливості адміністративно-територіального устрою Німеччини?
5. Які особливості адміністративно-територіального устрою Польщі?
6. Які етапи децентралізації та адміністративно-територіального устрою пройшла Україна за роки незалежності(1991-2022)?
7. Чи вважаєте ви завершеною реформу децентралізації в Україні?
8. Яка на вашу думку кінцева мета децентралізації в нашій країні?
9. Чим вирізняється Швейцарія в царині децентралізації та адміністративно-територіального устрою серед інших країн ЄС?
10. Як децентралізація впливає на розвиток місцевого самоврядування та розширення прав громадян?

Змістовий модуль 2. Місцеве самоврядування як основа функціонування та сталого розвитку громади

Тема 8. Основні аспекти формування соціальної інфраструктури територіальної громади

Склад та роль соціальної інфраструктури в розвитку громади. Підвищення ефективного управління соціальною інфраструктурою. Інтереси стейкхолдерів в управлінні громадою та форми їх взаємодії. Проблеми розвитку соціальної інфраструктури територіальної громади. Особливості розвитку в умовах децентралізації влади, інтереси та форми взаємодії суб'єктів соціальної інфраструктури. Пошук ефективних форм взаємодії держави, громадськості, бізнесу для розвитку соціальної інфраструктури. Збалансування територіальних пропорцій з реальним станом у закладах соціальної інфраструктури.

Питання для самопідготовки за темою 8

1. Що входить до соціальної інфраструктури громади?
2. Яка різниця між макроекономічними та мікроекономічними підходами до ідентифікації соціальної інфраструктури?
3. Які послуги соціальної сфери повинні надаватися на рівні адміністративно-територіальних одиниць базового рівня?
4. Чим зумовлена низька ефективність видатків місцевих бюджетів у соціальній сфері?
5. Які особливості розвитку соціальної інфраструктури та територіальної громади в умовах децентралізації?

6. Кого б ви включили до числа стейкхолдерів соціальної інфраструктури?
7. Які форми взаємодії стейкхолдерів соціальної інфраструктури?
8. Що таке адміністративна автономізація установ соціальної інфраструктури?
9. Як здійснювати фінансову автономізацію установ, закладів соціальної інфраструктури?
10. Як автономізація вплине на розвиток соціальної інфраструктури?

Тема 9. Бюджетна та інвестиційна діяльність громади як основа сталого розвитку

Джерела та класифікація фінансових ресурсів об'єднаної територіальної громади. Джерела фінансування соціально-економічного розвитку. Бюджетні механізми фінансування розвитку об'єднаної територіальної громади. Інвестиційні механізми фінансування громади. Грантові надходження для фінансування проєктів. Кредитні механізми фінансування місцевого економічного розвитку. Методичні підходи до формування комплексного механізму.

Питання для самопідготовки за темою 9

1. Як формуються фінансові ресурси об'єднаної територіальної громади?
2. За якими критеріями можна класифікувати фінансові ресурси об'єднаної територіальної громади?
3. Як розрізняють фінансові ресурси за територіальним походженням?
4. Наведіть приклади бюджетних ресурсів внутрішнього походження. В чому їх особливості для об'єднаної територіальної громади?
5. Визначте особливості інвестиційних джерел фінансування місцевого соціально-економічного розвитку.
6. Характерною рисою яких фінансових ресурсів є умови строковості, плановості та поворотності?
7. У якій формі може бути надана грошова допомога?
8. Що таке механізм фінансування місцевого розвитку?
9. Охарактеризуйте особливості фінансування проєктів із Державного фонду регіонального розвитку.
10. Охарактеризуйте механізм державно-правового партнерства.

Тема 10. Управління земельними ресурсами на місцевому та регіональному рівнях

Земельні ресурси об'єднаної територіальної громади. Управління земельними ресурсами в умовах реформ. Земля як просторовий операційний базис та безпосередній чинник виробництва. Сутність та складові земельних ресурсів територіальної громади. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин. Ринковий інвестиційний та

бюджетний потенціал земельних ресурсів територіальної громади. Роль та обов'язки посадових осіб в управлінні земельними ресурсами відповідної території.

Питання для самопідготовки за темою 10

1. Які основні функції виконує земля? У чому сутність географічної та юридичної концепції землі?
2. Чим виступає земля в населених пунктах та в сільськогосподарському господарстві?
3. Які землі формують комунальну власність?
4. Яким чином передбачається врегулювання питання формування земельного фонду об'єднаних територіальних громад?
5. Визначте особливості користування землями комунальної власності.
6. Які категорії земель за цільовим призначенням можуть бути розташовані в межах населених пунктів?
7. На які категорії поділяються землі в межах населених пунктів за господарським режимом користування?
8. Охарактеризуйте основні повноваження органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин.
9. Визначте особливості використання земельних ресурсів територіальної громади в ринкових умовах?
10. Визначте основні поточні завдання у сфері управління землями об'єднаних територіальних громад в ринкових умовах.

Тема 11. Самоврядування в організації та управлінні містобудівними процесами в громаді

Планування розвитку територій об'єднаної територіальної громади.
Територіальні ресурси об'єднаної територіальної громади.
Правове забезпечення просторового розвитку територій. Основні планувальні документи просторового розвитку територій. Посадові особи місцевого самоврядування як організатори, координатори та виконавці.

Питання для самопідготовки за темою 11

1. Що означає поняття «Планування розвитку територій об'єднаної територіальної громади»?
2. Для чого сьогодні потрібні генеральні плани?
3. Назвіть складові системи планування територій щодо об'єднання територіальних громад.
4. У чому полягають основні відмінності територіального планування від інших програмних документів територіального розвитку?

5. Назвіть основні проблеми функціонування планування територій об'єднаних територіальних громад.
6. Визначте основні етапи розробки генерального плану розвитку населеного пункту.
7. Визначте основні функції місцевих органів влади в розвитку системи містобудування.
8. У чому сутність управлінської складової територіального просторового розвитку?
9. Обґрунтуйте роль посадових осіб місцевого самоврядування як організаторів, координаторів та виконавців в розвитку системи містобудування.

Тема 12. Комунікація органів місцевого самоврядування як невід'ємна частина управління

Необхідність та важливість комунікації об'єднаної територіальної громади з населенням та засобами масової інформації. Принципи ефективної співпраці із ЗМІ. Підготовка до інтерв'ю, відповіді на складні та «незручні» запитання, реакція на критичні матеріали у ЗМІ. Використання ключових меседжів. Комунікація в соціальних медіа: важливість, створення повідомлень, веб-сайти, роль фото, відеоконтенту та інфографіки. Юридичні аспекти співпраці із ЗМІ: захист, акредитація журналістів, інтерв'ю та його коригування. Доступ до публічної інформації та правила поведінки із журналістами

Питання для самопідготовки за темою 12

1. Які основні принципи ефективної співпраці із ЗМІ?
2. Чому важливо підготувати спілкування в соціальних медіа?
3. Яку інформацію та в якому обсязі має оприлюднювати орган місцевого самоврядування (ОМС)?
4. Як підготуватися до інтерв'ю та відповідати на складні запитання?
5. Як відмовитися від інтерв'ю, або відкоригувати його зміст перед публікацією, оприлюдненням?
6. Як законно відмовити у наданні публічної інформації?
7. Чи є законною фото-відеозйомка журналіста в кабінеті (на робочому місці) посадової особи?
8. Як організувати прес-конференцію?
9. Як написати та розповсюдити прес-реліз?
10. Як відстежувати публікації в ЗМІ?

**Структура навчальної дисципліни
« МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ»**

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	усього	у тому числі			
		л	п	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Сутність, історія розвитку та правові засади місцевого самоврядування в Україні					
Тема 1. Місцеве самоврядування: сутність, історія розвитку в Україні.	10	2	2		6
Тема 2. Сучасна система органів місцевого самоврядування як фактор демократизації суспільного життя.	10	2	2		6
Тема 3. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування	10	2	2		6
Тема 4. Територіальна громада як первинний об'єкт місцевого самоврядування.	10	2	2		6
Тема 5. Організація територіального громадського врядування	10	2	2		6
Тема 6. Європейська Хартія місцевого самоврядування-ключовий орієнтир на шляху децентралізації та реформи місцевого самоврядування в Україні.	10	2	2		6
Тема 7. Світовий досвід децентралізації та розвитку місцевого самоврядування	10	2	2		6
Разом за змістовим модулем 1	70	14	14		42
Змістовий модуль 2. . Місцеве самоврядування як основа функціонування та сталого розвитку громади					
Тема 8. Основні аспекти формування соціальної інфраструктури територіальної громади, розвиток галузей соціально-побутового призначення як фактор гідного життя членів громади	18	4	4		10
Тема 9. Бюджетна та інвестиційна діяльність громади як основа сталого розвитку. Методичні підходи до	18	4	4		10

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	усього	у тому числі			
		л	п	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6
стимулювання економічного розвитку територій					
Тема 10. Управління земельними ресурсами на місцевому та регіональному рівнях. Права та обов'язки посадових осіб місцевого самоврядування в управлінні на відповідній території	18	4	4		10
Тема 11. Роль та обов'язки посадових осіб місцевого самоврядування в організації та управлінні містобудівними процесами в громаді	14	2	2		10
Тема 12. Комунікація органів місцевого самоврядування як засіб поширення інформації про діяльність органів місцевого самоврядування та залучення членів громади до прийняття рішень	12	2	2		8
Разом за змістовим модулем 2	80	16	16		48
Усього годин	150	30	30		90

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Міське самоврядування: сутність, історія розвитку в Україні.	2
2	Сучасна система органів місцевого самоврядування .	2
3	Конституційно-правові основи місцевого самоврядування	2
4	Територіальна громада як первинний об'єкт місцевого самоврядування.	2
5	Організація територіального громадського врядування.	2
6	Європейська Хартія місцевого самоврядування.	2
7	Світовий досвід децентралізації та місцевого самоврядування.	2
8	Соціальна інфраструктура територіальної громади.	4
9	Бюджетна та інвестиційна діяльність громади.	4
10	Управління земельними ресурсами на місцевому та	4

	регіональному рівнях.	
11	Посадові особи місцевого самоврядування в організації та управлінні містобудівними процесами в громаді.	2
12	Комунікація органів місцевого самоврядування	2
Усього		30

5. Контрольні питання для визначення рівня засвоєння знань здобувачами вищої освіти

- 1.Визначте поняття «Місцеве самоврядування».
2. Назвіть особливості місцевого самоврядування в давньоруський період української історії(IX-XIV ст.).
- 3.Які форми народовладдя існували на українських землях в Литовсько-Польську добу(XIV-XVII ст.)?
- 4.Яка особливість адміністративно-територіального поділу українських земель в козацьку добу та в часи Гетьманщини?
- 5.Якою була система органів самоврядування на українських землях у складі Російської та Австро-Угорської імперій ?
- 6.У чому полягають особливості місцевого самоврядування в добу визвольних змагань на території України(1917-1922рр.)?
- 7.Форми самоврядування на Західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1914-1941рр.)
- 8.Самоврядування на українських землях в роки нацистської окупації (1941-1944 рр.)
- 9.Яким був територіально-адміністративний устрій Радянської України(1921-1991 рр.).
10. Якою була структура місцевої влади в УРСР(1921-1991рр.)?
- 11.У чому полягає роль і місце органів місцевого самоврядування в системі публічної влади в Україні?
- 12.Які відмінності органів місцевого самоврядування від державної влади?
- 13.Які повноваження мають органи місцевого самоврядування та їхні посадові особи?
- 14.Що означає «Правова автономія органів місцевого самоврядування»?
- 15.Як пояснити термін «Організаційна самостійність органів місцевого самоврядування»?
- 16.На чому будується фінансова автономія органів місцевого самоврядування?
17. У чому принципова відмінність між органами місцевого самоврядування та органами державної влади?
18. Які особливості адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування??

19. Які форми взаємодії органів місцевого самоврядування різних рівнів?
20. Як взаємодіють органи місцевої влади по горизонталі?
21. У чому головна роль органів місцевого самоврядування в системі публічної влади в Україні?
22. Які органи місцевого самоврядування ви можете назвати?
23. Яка роль місцевих державних адміністрацій в системі публічної влади в Україні?
24. Які ви знаєте органи самоорганізації населення?
25. Назвіть статті Конституції України, що формують адміністративно-територіальний устрій та основу органів місцевого самоврядування в Україні.
26. Які лінії конфлікту та протиріччя в органах місцевого самоврядування ви знаєте?
27. Які протиріччя виникають між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади?
28. Які основні положення Закону України «Про органи місцевого самоврядування в Україні»?
29. Які основні права та обов'язки депутатів місцевих рад?
30. Чи потрібні та ефективні органи самоорганізації населення?
31. Що є первинним об'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій та повноважень?
32. Які повноваження територіальної громади щодо об'єднання з іншими громадами та вихід із об'єднаних територіальних громад?
33. Які нормативні акти дають підстави вважати, що суб'єктом і основним носієм повноважень і функцій у системі місцевого самоврядування є територіальна громада?
34. Хто був творцем теорії вільної громади?
35. Які чотири гілки влади визначили теоретики вільної громади?
36. Як територіальна громада впливає загалом на прогрес і розвиток держави?
37. Які галузі суспільного життя теоретики вільної громади виключали з діяльності місцевого рівня та доручали державі?
38. Які негативні аспекти в «суверенітеті» територіальних громад вбачали теоретики місцевого самоврядування?
39. Що є головною ознакою належності громади до територіальних громад?
40. Що є важливою інтегральною ознакою територіальних громад?
41. Як громадянам забезпечити своє право на участь в житті та управлінні територіальною громадою?
42. Що таке місцева ініціатива?
43. Як організувати та провести громадські слухання?
44. Як провести загальні збори(конференцію) з актуальних питань життя громади?

45. Як стати учасником консультації з громадськістю?
46. Що таке звернення, як його скласти, подати та що очікувати в результаті?
47. З якою метою та як подати запит на публічну інформацію та на який очікувати результат?
48. Як організувати електронну петицію та імплементувати в разі позитивного її результату?
49. Що дає громадянам ОСББ та на які результати очікувати в разі створення?
50. Для якої мети створюються громадські формування (ГФ) та органи самоорганізації населення?
51. Яка хронологія прийняття Хартії місцевого самоврядування в Європі та в Україні?
52. Яка мета та підстави створення Хартії місцевого самоврядування?
53. Якою є концепція Хартії місцевого самоврядування?
54. Що є сферою компетенції Хартії місцевого самоврядування?
55. Як забезпечується фаховий рівень та права персоналу органів місцевого самоврядування?
56. Яка мета адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування?
57. Які повноваження органів місцевого самоврядування в частині розпорядження фінансовими ресурсами?
58. Що таке право на свободу асоціації та правовий захист органів місцевого самоврядування?
59. Які зобов'язання беруть на себе сторони учасники підписання Хартії?
60. Які організаційно-правові аспекти містить III-я частина Хартії місцевого самоврядування?
61. Чому децентралізація є гарантією демократизації політичного режиму?
62. Чому адміністративно-територіальний устрій держав Європи є основою їхнього місцевого самоврядування?
63. Які особливості адміністративно-територіального устрою Франції?
64. Які особливості адміністративно-територіального устрою Німеччини?
65. Які особливості адміністративно-територіального устрою Польщі?
66. Які етапи децентралізації та адміністративно-територіального устрою пройшла Україна за роки незалежності (1991-2022)?
67. Чи вважаєте ви завершеною реформу децентралізації в Україні?
68. Яка на вашу думку кінцева мета децентралізації в нашій країні?
69. Чим виділяється Швейцарія в царині децентралізації та адміністративно-територіального устрою серед інших країн ЄС?
70. Як децентралізація впливає на розвиток місцевого самоврядування та розширення прав громадян?
71. Що входить до соціальної інфраструктури громади?

72. Яка різниця між макроекономічними та мікроекономічними підходами до ідентифікації соціальної інфраструктури?
73. Які послуги соціальної сфери повинні надаватися на рівні адміністративно-територіальних одиниць базового рівня?
74. Чим зумовлена низька ефективність видатків місцевих бюджетів у соціальній сфері?
75. Які особливості розвитку соціальної інфраструктури та територіальної громади в умовах децентралізації?
76. Кого б ви включили до числа стейкхолдерів соціальної інфраструктури?
77. Які форми взаємодії стейкхолдерів соціальної інфраструктури?
78. Що таке адміністративна автономізація установ соціальної інфраструктури?
79. Як здійснювати фінансову автономізацію установ, закладів соціальної інфраструктури?
80. Як формуються фінансові ресурси об'єднаної територіальної громади?
81. За якими критеріями можна класифікувати фінансові ресурси об'єднаної територіальної громади?
82. Як розрізняють фінансові ресурси за територіальним походженням?
83. Наведіть приклади бюджетних ресурсів внутрішнього походження. В чому їх особливості для об'єднаної територіальної громади?
84. Визначте особливості інвестиційних джерел фінансування місцевого соціально-економічного розвитку.
85. Характерною рисою яких фінансових ресурсів є умови строковості, плановості та поворотності?
86. У якій формі може бути надана грошова допомога?
87. Що таке механізм фінансування місцевого розвитку?
88. Охарактеризуйте особливості фінансування проєктів із Державного фонду регіонального розвитку.
89. Охарактеризуйте механізм державно-правового партнерства.
90. Як автономізація вплине на розвиток соціальної інфраструктури?
91. Які основні функції виконує земля? У чому сутність географічної та юридичної концепції землі?
92. Чим виступає земля в населених пунктах та в сільськогосподарському господарстві? Які землі формують комунальну власність?
93. Яким чином передбачається врегулювання питання формування земельного фонду об'єднаних територіальних громад?
94. Визначте особливості користування землями комунальної власності.
95. Які категорії земель за цільовим призначенням можуть бути розташовані в межах населених пунктів? На які категорії поділяються землі в межах населених пунктів за господарським режимом користування?
96. Охарактеризуйте основні повноваження органів місцевого самоврядування

у сфері земельних відносин.

97.Визначте особливості використання земельних ресурсів територіальної громади в ринкових умовах.?

98. Визначте основні поточні завдання у сфері управління землями об'єднаних територіальних громад в ринкових умовах.

99.Що означає поняття «Планування розвитку територій об'єднаної територіальної громади»?

100.Для чого сьогодні потрібні генеральні плани??

101.Назвіть складові системи планування територій щодо об'єднання територіальних громад .

102. В чому полягають основні відмінності територіального планування від інших програмних документів територіального розвитку?

103. Назвіть основні проблеми функціонування планування територій об'єднаних територіальних громад.

104. Визначте основні етапи розробки генерального плану розвитку населеного пункту.

105.Визначте основні функції місцевих органів влади в розвитку системи містобудування.

106.Які основні принципи ефективної співпраці із ЗМІ?

107. Яку інформацію та в якому обсязі має оприлюднювати орган місцевого самоврядування?(ОМС).

108.Як підготуватись до інтерв'ю та відповідати на складі запитання?

109.Як відмовитися від інтерв'ю, або відкоригувати його зміст перед публікацією, оприлюдненням?

110. Як організувати прес-конференцію, написати та розповсюдити прес-реліз?

6. Методи навчання

Під час викладання курсу передбачено використання методики проблемного навчання, технології дистанційного навчання та модульно-рейтингової системи навчання.

На лекціях зосереджується увага здобувача вищої освіти на вивченні питань щодо організації освітнього процесу в університеті, функціонування системи публічного управління та адміністрування. Лекційний матеріал подається у формі тестових слайдів, схем, графіків, відеофайлів, онлайн-курсів, тренінгів.

Формування вмінь здобувачем вищої освіти, за визначеними темами практичних занять, відбувається у формі: презентації результатів індивідуальної та колективної роботи; дискусії, круглого столу; виконання практичних завдань; тестування або написання контрольної роботи під час проміжних атестацій.

Самостійна робота полягає у самостійному опрацюванні здобувачем вищої

освіти визначених тем у програмі, нормативно-правової бази, навчально-методичної, наукової літератури та інших джерел інформації та передбачає надання відповідей на запитання для самоконтролю. Під час самостійної роботи здобувач вищої освіти працює над лекційним матеріалом та використовує джерельну базу.

7. Форми контролю

Видами контролю знань здобувачів вищої освіти є поточний контроль, проміжна та підсумкова атестації. Поточний контроль у формі опитування та виконання завдань здійснюється під час проведення практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувачів вищої освіти до виконання конкретної роботи. Проміжна атестація проводиться у формі тестування або написання контрольної роботи після вивчення програмного матеріалу кожного змістового модуля. Семестрова атестація проводиться у формі семестрового заліку у письмовій (електронній) формі.

8. Розподіл балів, які отримують здобувачів вищої освіти

Оцінювання здобувачів вищої освіти відбувається згідно Положення про екзамени та заліки у Національному університеті біоресурсів і природокористування України, затвердженого Вченою радою НУБіП України 27.12.2019 року, протокол №5. Після проведення проміжних атестацій із змістових модулів і визначення їх рейтингових оцінок визначається рейтинг здобувача вищої освіти з навчальної роботи R_{nr} (не більше 70 балів). Для визначення рейтингу здобувачів вищої освіти із засвоєння дисципліни $R_{дис}$ (до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу студента (здобувачів вищої освіти) з навчальної роботи R_{nr} (до 70 балів): $R_{дис} = R_{nr} + R_{ат}$. Рейтинг здобувача вищої освіти із засвоєння дисципліни у балах переводиться у національні оцінки згідно з таблиці 1.

Таблиця 1

Співвідношення між рейтингом здобувача вищої освіти і національними оцінками

Рейтинг здобувача вищої освіти, бали	Оцінка національна за результати складання	
	екзаменів	заліків
90-100	Відмінно	Зараховано
74-89	Добре	
60-73	Задовільно	
0-59	Незадовільно	Не зараховано

Оцінка “Відмінно” виставляється здобувачеві вищої освіти, який систематично працював протягом семестру, показав під час екзамену різнобічні та глибокі знання програмного матеріалу, вміє успішно виконувати завдання передбачені програмою, засвоїв зміст основної та додаткової літератури, усвідомив взаємозв’язок окремих розділів дисципліни, їхнє значення для

майбутньої професії, виявив творчі здібності у розумінні та використанні навчально-програмного матеріалу, проявив здатність до самостійного оновлення і поповнення знань.

Оцінка **“Добре”** виставляється здобувачеві вищої освіти, який виявив повне знання навчально-програмного матеріалу, успішно виконує передбачені програмою завдання, засвоїв основну літературу, що рекомендована програмою, показав достатній рівень знань з дисципліни і здатний до їх самостійного оновлення та поповнення у ході подальшого навчання та професійної діяльності.

Оцінка **“Задовільно”** виставляється здобувачеві вищої освіти, який виявив знання основного навчально-програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання та наступної роботи за професією, справляється з виконанням завдань, передбачених програмою, допустив окремі похибки у відповідях на іспиті і при виконанні іспитових завдань, але володіє необхідними знаннями для подолання допущених похибок під керівництвом науково-педагогічного працівника.

Оцінка **“Незадовільно”** виставляється здобувачеві вищої освіти, який не виявив достатніх знань основного навчально-програмного матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань, не може без допомоги викладача використати знання при подальшому навчанні, не спромігся оволодіти навичками самостійної роботи.

9. Методичне забезпечення

Навчально-методичний комплекс включає робочу програму, курс лекцій, презентаційні матеріали, завдання для виконання практичних робіт, питання для самопідготовки, комплект тестових завдань для проведення підсумкової атестації, електронний курс.

10. Рекомендовані джерела

Основні

1.Акти європейського права з питань регіональної політики та місцевого самоврядування: збірник/Верховна рада України, Ін-т законодавства; заг.ред Голови Верховної Ради України ,акад. НАН України В.М.Литвина. -2-ге вид.випр. і доп.-К.: Парламент .видавн.,2010.-788 с.

2. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: Кол. Монографія/ В.Щ.Антоненко,М.Щ.Баймуратов,О.В.Батанов та ін.; За ред. В.В. Кравченка,М.Щ. Баймуратова,Щ.В.Батанова.-К.: Атака,2007.-864 с.

3.Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. Наукове видання. Київ.:DESPRO.-126 с.

Досвід децентралізації у країнах Європи:зб.док.пер. з іноз.мов/Заг.ред.В.Б.Гройсмана.-К.: Інститут законодавства Верх.Ради

України, 20015.-766 с.

4.Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

5.Добре демократичне врядування на місцевому рівні (12 принципів доброго демократичного врядування на місцевому рівні) : [Електронний ресурс]. URL : <http://bit.ly/3bspHVT>.

6.Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах : збірник / В.С. Куйбіда, В.В. Толкованов. Київ : ТОВ «Поліграфічний Центр «Крамар», 2010. 258 с.

Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 2. Методологія державного управління. 2011. 692 с.

7.Європейська Хартія місцевого самоврядування. Режим доступу:<http://zakon5.rada.gov.ua>

8.Забезпечення ефективної взаємодії органів виконавчої влади з громадськістю: навч.-метод. матеріали / Н. О. Алюшина, Н. Б. Ларіна, О. Р. Антонова ; упоряд. А. В. Ковальчук. – К. : НАДУ, 2013. – 76 с.

9.Земельний кодекс України: прийнятий 25 жовтня 2001 р. №2768-III//Відомості Веріх.Ради.-2002.- №3-4

10.Інформаційно-комунікативна діяльність органів публічної влади : монографія / В. С. Куйбіда, О. В. Карпенко, А. В. Дуда [та ін.] ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, О. В. Карпенка. –Київ : ЦП “Компрінт”, 2018. – 364 с.

11.Комунікація органів місцевого самоврядування. Практичний довідник для посадових осіб. Федерація канадських муніципалітетів /Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст»,2019

12.Лазор О.Д. Основи публічного управління та адміністрування: навчально-методичний посібник. – 2-ге вид. / О.Д. Лазор, О.Я. Лазор, І.Г. Юник. – К.: Ліра-К, 2019. – 268 с.

13.Методологія наукових досліджень з державного управління : хрестоматія / упоряд. : С. В. Загороднюк, О. Л. Євменшкіна, В. В. Лещенко; за заг. ред. д-ра політ. наук К. О. Ващенко. Київ : НАДУ, 2014. 180 с.

14.Місьцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: Колективна монографія /Кол. авт. за заг .ред.Р.М. Плюща.-К.: РІДНА МОВА,2016.-744 с.

15. Положення про визнання результатів навчання для здобувачів вищої освіти в НУБіП України URL: <https://nubip.edu.ua/node/12654>

16. Положення про організацію освітнього процесу в НУБіП України URL: <https://nubip.edu.ua/node/12654>

17. Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1621-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

18. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України від 05.02.2015 р. №157-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: : <http://zakon.rada.gov.ua>

19. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996.

20. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

21. Про регулювання містобудівної діяльності. Закон України від 17.02.2011 р. №3038-VI/ Відомості Верховної Ради України.-2011 р.-№34.

22. Про стимулювання розвитку регіонів: закон України від 8 вересня 2005 року № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

23. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 №3330 -р[Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

24. Публічне управління: термінол. слов./уклад.: В.С.Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. – Київ : НАДУ, 2018. – 224 с.

25. Публічне управління розвитком регіонів у процесі побудови сервісно-орієнтованої держави: теорія, методологія та практика : монографія / [авт. кол. викладачів, докторантів – виконавців НДР каф. регіон. упр., місц. самоврядування та упр. містом НАДУ] ; за заг. ред. Н. В. Васильєвої, О. І. Васильєвої. – Київ : НАДУ, 2018. – 304 с.

26. Міхно А. А. Розвиток креативності управлінських кадрів на місцевому рівні. Державне управління тамісьцеве самоврядування. 2017. № 1. С. 123-127.

26. Статут НУБіП України URL: <https://nubip.edu.ua/node/13300>

27. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами /А.М.Третяк, .С.Дорош.-

Вінниця.: Нова книга,2006.-360 с.

28. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі. Навч. посібник :В.О.Берданова, М.В.Вакуленко., Н.М.Гринчук., В.С.Колтун., В.С.Куйбіда.-ЕК.:2017.-129 с.

Додаткові

1. Приліпко С. Багаторівневе публічне управління комплексним розвитком сільських територій України. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. Спецвипуск. 2020. С. 118–121.

2. Приліпко С. М. Кадрове забезпечення органів місцевого самоврядування у світлі децентралізації влади в Україні / С. М. Приліпко, О. І. Васильєва // Проблеми реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні : монографія / авт. кол. : Т. Е. Василевська, І. Г. Сурай, О. І. Васильєва та ін. ; за заг. ред. Т. Е. Василевської. – Київ : НАДУ, 2018. – С. 155-164.

3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року: проект постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.minregion.gov.ua>

4. Сизон В.Г. Роль органів місцевого самоврядування в процесі розвитку соціального діалогу // Місцеве самоврядування – основа сталого розвитку України : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 16 трав. 2014 р.) : у 2 т. / за наук. ред. Ю.В. Ковбасюка, К.О. Ващенко, С.В. Загороднюка. К. : НАДУ, 2014. Т. 2. 288 с. С. 125–127.

5. Сизон В.Г., Жабенко Л.В. Громадянські компетентності посадових осіб місцевого самоврядування як інструмент реалізації принципів «доброго врядування» // Громадянські компетентності у професійній освіті державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : збірник методичних матеріалів для системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування / за заг. ред. Н.Г. Протасової, Ю.О. Молчанової. К. : НАДУ, 2016. 308 с. С. 38–48.

Інформаційні ресурси

1.Навчальний портал НУБіП України <https://elearn.nubip.edu.ua/>

2.Офіційний портал Верховної ради України <https://rada.gov.ua/>

3. Офіційний портал про реформу децентралізації владних відносин в Україні
<https://decentralization.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Національного агентства з питань державної служби
<https://nads.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти
<https://naqa.gov.ua/>
6. Офіційний сайт НУБіП України <https://nubip.edu.ua/>
7. Офіційний сайт Офісу Президента України <https://www.president.gov.ua/>
8. Урядовий портал <https://www.kmu.gov.ua/>